

EÖRY GABRIELLA

Kaszinók, részvénytársaságok és hitelek

Az alábbiakban a kaszinók beruházási stratégiáját fogom vizsgálni székházépítésük példáján keresztül. A kutatás fő kérdése az volt, hogy az elsősorban tagdíjából gazdálkodó egyesületek hogyan teremtették meg az anyagi eszközöket egy ilyen, a rendelkezésre álló forrásokhoz képest nagy volumenű beruházáshoz. Azokat a kaszinókat vizsgáltam meg, amelyek külön részvénytársaságot hoztak létre a feladat megoldására és lebonyolítására.

A kaszinók életében fontos állomás volt székházuk felépítése vagy megvétele. Az egyesületek megalakulásuk idején bérelt helyiségekbe költöztek, az „önállósodás” ideje egyelőnként máskor következett el. A vidéken még 1848 előtt alakult kaszinók esetében találgatok úgy, hogy hosszabb idő telt el a tárgyalt eseményig. A látszólagos összefüggés ellenére úgy vélem, nem az egyesületek alapítási idejében és elhelyezkedésében kell keresnünk a magyarázatot. Az okok között az egyik legfontosabb tényező az egyesületen belül keresendő, a másik a külső körülményekből adódik. A belső ok az, hogy az egyesület fejlődési ívén a megállapodottság, a stabilitás kifejeződése lehet az önálló székház megépítése.¹ A külső okok – az alábbiakban tárgyalt konkrét esetekben mindenképpen – az általánosan érzékelhető fejlődés, az építkezési konjunktúra, a városépítési törekvések lehetnek. Véleményem szerint a tizenkilencedik század végén jellemző beruházási kedv hatást gyakorolt a társaságok döntéshozóira is. A budapesti építkezések száma a nyolcvanas évek közepétől folyamatosan növekvő tendenciát mutatott.² 1885 és 1895 között az előző tíz évhez képest megduplázódott az építkezések száma a fővárosban.³ Az emelkedés kitarított a kilencvenes évek végéig: „...a fellendülés tetőpontját a kilencvenes évek második felében, t. i. az ezredévi kiállításra következő három évben (1897–1899) értük el, a midőn az építkezések száma évenként az ezeregyszázat is meghaladta”,⁴ majd 1900-ban a fejlődés megállt. Az alábbiakban bemutatandó kaszinóépületek a fejlődés korszakában keletkeztek, a beruházások elindításában minden bizonnyal ez a tényező is fontos szerepet játszott.

A kaszinók építkezéseik során két stratégiát követtek. Az egyik elsősorban a tagok „jóindulatára”, „adományaira” és az egyesület megtakarításaira (tartalékalap, házépítési alap) támaszkodva kívánta az óhajtott célt megvalósítani. A másik stratégia azt feltételezte, hogy az „anyaegyesülettől” elkülönülve sokkal szélesebb körből kereshetnek befektetni hajlandó

¹ Dobrovits Sándor: *Budapest egyesületei*. In: Illyefalvi Lajos (szerk.): *Statisztikai Közlemények*. 74/3. Budapest, 1936. 93.

² Kőrössy József: *Az 1885–1895. évi budapesti építkezések*. In: *Budapest Főváros Statisztikai Hivatalának Közleményei XXVIII*. Budapest, 1898. 8.

³ 1875 és 1885 között 4035, 1886 és 1895 között 8323 építkezést regisztráltak. Kőrössy: *Az 1885–1895. évi budapesti építkezések*, 9.

⁴ Kőrössy József: *Az 1896–1900. évi budapesti építkezések*. In: *Budapest Főváros Statisztikai Hivatalának Közleményei XXXII*. Budapest, 1902. 12.

embereket. Olyanokat, akik szívesen áldozzák felesleges forrásaikat az előttük vázolt vállalkozásra, nem csak társadalmi elismerést, de anyagi hasznot is remélve ebből. Természetesen mindkét stratégia követői tisztában voltak azzal, hogy hitel nélkül nem boldogulhatnak. Minden esetben nagyobb összegű, az építendő házra terhelt jelzáloghitellel oldották meg a problémát. Ezt egészítették ki esetenként kisebb kölcsönökkel, alaptőke-emeléssel, kötvénykibocsátással.

A kaszinók (illetve tágabb értelemben az egyesületek) és a részvénytársaságok tulajdonképpen azonos elvi alapon nyugszanak. Míg a részvénytársaságokban a „meddő tőkerészecskék” szerveződnek termelő tőketömeggé, addig az egyesületekben a közös akarat és az „egyszívű erő” szerveződik cselekvő erővé. Széchenyi a két szervezetet nemcsak elvi szinten, hanem fogalmilag is azonosította, amikor a kaszinó tagjairól mint részvényesekről beszélt.⁵ A fogalomhasználat több, a 19. század végén alakult kaszinó alapszabályaiban is olvasható.

Budapesten a tizenkilencedik század utolsó harmadában négy kaszinóépület részvénytársaság alakult. Ezekben az esetekben annak az innovatív megoldásnak lehetünk tanúi, melynek során, úgymond, kiszervezték az építési teendőket az egyesület alól. Modern elnevezéssel élve projektcégeket⁶ hoztak létre, melyek a székház felépítésének koordinálására alakultak. Az építkezéshez szükséges tőkét a részvénytársaság alaptőkéjéből és minden esetben valamilyen mértékű hitelből biztosították. Modernkori utódaikkal ellentétben ezek a cégek az építkezés befejeztével még viszonylag hosszú ideig üzemeltették az épületeket, azután megszűntek, az ingatlant pedig eladták. A négy felvonultatott példa ezen a kereten belüli variációkat mutatja be.

Fővárosi Casino-Épület Részvénytársaság⁷

A Fővárosi Casino-Épület Rt. 1884. április 22-én alakult. Alapszabálya szerint a Sugárút 3948. helyrajzi számú telken bérházat és kaszinó helyiséget akart építeni és működtetni. A részvénytársaság kiemelt feladatának tekintette, hogy az akkor VI-VII. Kerületi Körnek nevezett egyesület⁸ számára helyiségeket biztosítson: „...az épületnek alkalmas részeit a most fennálló VI-VII. kerületi körnek bérbe adja és arról gondoskodik, hogy azokat mindig a főváros és különösen a VI. és VII. kerület művelt és hazafias polgáraiból alakult társaskör bérelje és akként használja, hogy a kor igényeinek megfelelő klub legyen.”⁹

Az alakuláskor megválasztott husztagú igazgatóság többsége háztulajdonos volt (Bubala György, Brüll Miksa, Eissen Ede, Gardos Károly, Hirsch Sebő, Mendl István, Nasztl Mór, Stern Adolf, Stern Miksa). Jálics Géza nagykereskedő és Karsai Albert, illetve Schweiger Adolf földbirtokosok mellett Fuchs Ignác és Tarcsay János bankárok, valamint Grötschel Imre, a Magyar Országos Központi Takarékpénztár vezérigazgatója is helyet foglalt a testületben. Az értelmiségieket három ügyvéd (Löw Tivadar, Méró János, Radocza János), egy építész (Pucher József) és egy gyógyszerész (Török József) képviselte. Brüll Miksán kívül, akinek az V. kerületben volt lakása, a többség a hatodik kerületben (14 fő) lakott, abból is hatan a Sugárúton. A társaság elnökévé Mendl Istvánt választották, aki a VI. és VII. kerületi Körnek is alapítója volt. Mellette Eissen Endre, Gschwindt Mihály, a Gschwindt-féle

⁵ Vö.: Széchenyi István: *Világ*. Budapest, 1984. 471.

⁶ Az ötletért Halmos Károlyt illeti köszönet.

⁷ A részvénytársaságok nevei az akkori, irataikban szereplő írásmód szerint szerepelnek.

⁸ Később a kör a Terézvárosi Casino nevet vette fel, s 1901-ben már ezen a néven kötöttek vele bérleti szerződést.

⁹ *A Fővárosi Casino-Épület Részvénytársaság alapszabályai*. Budapest, 1886. 1.

Szesz-, Élesztő-, Likőr- és Rumgyár Rt. igazgatója, Pucher József, valamint Schweiger Adolf vettek még részt az egyesület és a részvénytársaság alapításában is. Amint látszik, Gschwindt Mihályon kívül mindannyian a megalakult részvénytársaság igazgatóságának is tagjai voltak.

A felügyelőbizottságban heten foglaltak helyet: Dobos Ferenc és Gschwindt György háztulajdonosok, Morzsányi Károly ügyvéd, Dittrich Károly gyógyszerész, Lederer Károly magánhivatalnok, Németh Titusz¹⁰ bankigazgató és Havass Károly királyi járásbíró. Utóbbi 1886-ban már nem vett részt a testületben, őt Keller F. Antal fűszerkereskedő váltotta fel. Négyen a hatodik kerületben laktak, egy-egy tag volt a negyedik, az ötödik és a hetedik kerület lakója.

250 részvényes 1344 darab 200 forintos részvényt jegyzett, így 268 800 forint alaptőkével alakult meg a társaság. (Később alaptőkéjét 300 000 forintra emelték.) Az alaptőkét jegyző 250 részvényes 85 százaléka tíz részvélynél kevesebb papírt jegyzett. A társaság legnagyobb részvényese Medl István elnök volt, aki 100 részvényt vásárolt. Őt Pucher József alapító és igazgatósági tag követte 75 részvénnel, Eissen Ede és Gschwindt Mihály ötven-ötven részvényt jegyeztek. Huszonöt részvénye volt az igazgatósági tag Schweigernek és Jálicsnak, de itt már érdekesebb a vezetésben részt nem vevők vizsgálata. Jálics testvére, Ignác bor-nagykereskedő mellett Zellerin Mátyás és Oetl Antal gépgyárosok, valamint id. Haggemacher Henrik malomtulajdonos és sörgyáros, valamint Flesch Mór kereskedő is huszonöt részvényt vásárolt.¹¹ Tizenöt részvénye volt Hirsch Sebő és Keller Vilmos háztulajdonosnak. A tíz részvényt birtoklók foglalkozásukat tekintve nagyrészt tulajdonosok és magánalkalmazottak voltak, többségük a VI. és VII. kerületben lakott (26-ból 14 fő).

Az alakuló gyűlésen 135 részvényes 763 részvénnel, 508 szavazattal jelent meg. A következő három év közgyűléseinek résztvevőit vizsgáltam, illetve azokat, akik legalább három ilyen ülésen megjelentek, és jelentős számú szavazatuk is volt. Őket nevezem, ebben az esetben, véleményformáló csoportnak, mindamelllett, hogy tisztában vagyok vele, a döntéseket az igazgatósági üléseken hozták, előterjesztéseik általában átmentek a közgyűlési szavazásokon. 1885-ben 63 részvényes 473 szavazattal, 1886-ban 81 részvényes jelent meg 530 szavazattal, 1887-ben pedig 49 részvényes 363 szavazattal. Az egyezések miatt összesen 132 részvényesről van szó, akiknek közel fele csak egy közgyűlésen jelent meg, negyedik két közgyűlésen volt jelen. A legaktívabbnak azt a 34 részvényest tekinthetjük, akik három vagy négy közgyűlésen is jelen voltak. Harmaduk egy-két részvénnel rendelkezett, tizenhatan nagyrészt részvényesnek tekinthetők, tíz vagy annál több értékpapírjuk volt. Köztük volt az igazgatóság tizenkét tagja, a felügyelőbizottságból pedig négyen. Ezek aktivitása természetes és érthető, a fennmaradó tizenharc aktív részvényes többsége kisérvényes, hatodik kerületi lakó volt. Köztük találjuk Falk Zsigmondot (tíz részvénnel), aki – ahogy a későbbiekben látható lesz – a Lipótvárosi Casino-Épület Részvénytársaságban is részvényes, sőt igazgatósági tag volt, közgyűlésein tevékenyen részt vett.

A Fővárosi Casino-Épület Részvénytársaság első közgyűlésén felállították az építkezési bizottságot, és döntöttek az épület terveit illetően. A beérkezett hét pályamű közül a bizottság Petschacher Gusztávét¹² választotta. Szinte rögtön meg is kezdődhetett az építkezés,

¹⁰ Németh Titusz Radocza Jánossal együtt ült a Schlick-féle Vasöntő- és Gépgyár Rt. igazgatóságában is.

¹¹ Az utóbbiak Gschwindt Mihállyal együtt alapítói voltak az Első Magyar Részvényserfőzdeinek is.

¹² Petschacher Gusztáv (1844–1890) munkája volt a Pénzügyminisztérium József nádor téri székháza, a Harkányi- és Pallavicini-paloták az Andrásffy úton és nem utolsósorban a Kodály Körönd vasutas háza is.

mert 1885 őszén megnyitották az épületet. Az 1886. márciusi közgyűlést már az új épületben tartották (bár még nem volt teljesen kész): „Maga azon hely, melyre önöket jelen közgyűlésünk megtartására egybehívni bátorkodtunk, jelenti önöknek, hogy társulatunk főcélját elértük s kerületünknek egy a mívelt igényeknek megfelelő casinót építettünk.”¹³

A tervezőt bízták meg a kivitelezéssel is, az építkezés költsége 254 825 forint volt, a telket 79 545 forintért vették. Az 1886. márciusi közgyűlésen elhangzott igazgatósági beszámoló szerint „a részvénytőke a teleknek, a háznak és berendezésnek költségeit nem fogja fedezni, hanem e végből egy ma még meg nem határozható összegű kölcsönre leendő szükségünk.”¹⁴ Az igazgatóság maximum százezer forintos jelzálogkölcsön felvételére kért felhatalmazást a közgyűléstől.

A részvénytársaság két vezető testületének vizsgálatából kiderült, hogy az igazgatóságban nemcsak a Magyar Országos Központi Takarékpénztár vezérigazgatója, hanem Mendl István elnökségi és Schweiger Adolf felügyelőbizottsági tag is, valamint Löw Tivadar, a pénzügyintézet jogtanácsosa is helyet foglalt. Természetesen a részvénytársaság itt nyitott számlát, amit díjmentesen vezetett a takarékpénztár. Azt várhattuk volna, hogy a hitel dolgát is házon belül oldják meg, de nem így történt. A részvénytársaság az árvaszékekhez fordult kölcsönért.

A városi hivatalok és az általuk kezelt tőkék a 19. század közepéig jelentős szerepet játszottak a Pesten és Budán betáblázott kölcsönök között. Bár összességében 1810 és 1850 között csökkent az összes betáblázásra eső arányuk, Pesten így is a hitelek közel egynegyede, Budán több mint a harmada származott ilyen hitelforrásokból. Ezen belül Pesten a városi hivatalok nyújtotta hitelek közel fele, Budán közel 60 százaléka származott a gyámpénztárakból 1850-ben.¹⁵ Az árvaszékek, illetve a gyámpénztárak a kezelésükben levő árva-pénzeket már meglévő és épülő ingatlanokra, értékük egyharmada erejéig, jelzálogbiztosíték mellett adhatták kölcsön.¹⁶ A megítélhető hitel maximális összege 100 000 korona volt. A kölcsönt az árvaszéki ülés szavazta meg, melyen az árvaszék fizetési ülnökei és szavazatképes jegyzői, valamint ugyanekkora létszámban nem fizetési ülnökei voltak jelen. Az árvaszéki kölcsönök kamatát a közgyűlés határozta meg. 1881-ben a közgyűlés, „tekintettel arra, hogy a rendelkezés alatt álló pénzkészletek a jelenlegi kamatláb mellett a kölcsönt kérők gyér jelentkezése folytán el nem helyezhetők”, úgy határozott, hogy az eddigi 6 százalékos helyett 5 százalékos kamatra ad kölcsönt a kérelmezőknek.

A 90 000 forintos kölcsönt a kaszinóépület céljára 1886. szeptember 24-én szavazta meg Budapest Főváros Gyámpénztára. Érdekes, hogy a kölcsönülésről szóló jegyzőkönyv¹⁷ szerint a testületben 1886. szeptember 3-án Bubala György, az rt. elnökségi tagja nem fizetési ülnökként szerepelt.¹⁸

¹³ A Fővárosi Casino-Épület Részvénytársaság iratai. Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) VII.2.e.Cg. 2457. okm. 258. (Az 1886. márciusi közgyűlésen elhangzott igazgatósági beszámoló)

¹⁴ BFL VII.2.e.Cg. 2457. okm. 258. (Az 1886. márciusi közgyűlésen elhangzott igazgatósági beszámoló)

¹⁵ Köszönet Bácskai Verának, hogy a témában végzett kutatásainak eredményeit a rendelkezésemre bocsátotta.

¹⁶ A kölcsönadás általános feltételeit az 1877. évi XX. törvénycikk szabályozta. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5784>

¹⁷ Hivatalos jelentés a fővárosi casino kölcsöne ügyében. BFL IV.1411.a. 26. kötet

¹⁸ A nem fizetési ülnököket a törvényhatósági bizottság választotta (24 fő), működési sorrendjüket pedig a közgyűlés határozta meg.

1903-ban már azt jósolták, hogy nemsokára tehermentes lesz az ingatlan. Ehhez képest csak az épület eladásával sikerült megszabadulniuk a hiteltől. Az 1886-os mérlegbe 351 703 forint értékkel került be a ház. Az ingatlan a századfordulóig körülbelül 3000 forintot veszített értékéből. 1902 és 1905 között ugyanazon az értéken vették a mérlegbe, azután 1906-ra hirtelen 12 000 koronával kisebb értéken szerepelt (685 000 korona).

A sugárút felőli földszinti vendéglőt, az első és második emeleti termeket a VI. és VII. kerületi Kör bérelte. Az egyleti étkező a Szerecsen utcára néző földszinti termekben volt. A harmadik emeleti lakást pedig bérbe adták. Egy 1890-ben készült fotó szerint az épület homlokzatán a Fővárosi VI. és VII. kerületi Kör felirat szerepelt, a földszinten ugyanekkor Petanovics József Bor- és Sörccsarnoka üzemelt.

A huszadik század első éveiben nőttek a gondok az épület körül, 1905-ben már csak egy évre kötötték szerződést a kaszinóval, mert kevésnek találták a fizetett bérleti díjat. Az új szerződés szerint a Terézvárosi Casino 1906-ban 7000 korona bérleti díjat és 300 korona berendezési díjat fizetett a részvénytársaságnak. Ebben a próbaévben azt remélték, hogy a kaszinó jövedelmei szaporodnak, és képes lesz olyan bért fizetni, ami a részvényesek igényeivel is találkozik. Ha azonban ezek a várakozások nem igazolódnak be, akkor „elkövetkeznék azon időpont, a mikor a részvényesek jól felfogott érdekében komoly megfontolás tárgyává kell tenni a társaság vagyonának értékesítését”.¹⁹ Dittrich Károly ekkor már benyújtotta indítványát a cég felszámolására, melyet az igazgatóság ezen a közgyűlésen terjesztett a részvényesek elé.

A felszámolást végül az 1906. április 22-i közgyűlés határozta el. A felszámolás elhúzódtott, a cég 1922-ben papíron még mindig létezett, az iratokból nem derül ki, mikor mondták ki megszűnését. Végül 1908. március 2-án adták el az épületet, melyben néhány évvel később a Párizsi Nagyáruház nyílt meg. Az épületet átalakították, de a kaszinó dísztermét megtartották, ez lett az áruház híres Lotz terme. A Terézvárosi Casino ezzel egyidőben az Andrássy út 24. szám alá költözött.

Budapest-krisztinavárosi Casino-épület Részvénytársaság

A Budapest-Krisztinavárosi Casino-épület Rt. megalakulásának gondolata bizonyíthatóan a Budai Polgári Casino kebeléből indult, motívuma egyértelműen az volt, hogy az egyesület nem rendelkezett az építkezéshez elegendő tőkével.²⁰ Az 1892. május 7-én tartott választmányi ülésen kijelölték a részvénytársaság megalakulásáért felelős bizottságot, és a május 21-i rendkívüli közgyűlés pedig elhatározta, hogy a kaszinó egy részvénnyel belép a társaságba, valamint felhatalmazták a választmányt a bérleti szerződés megkötésére is.

A részvénytársaság hivatalosan 1892. június 15-én alakult meg, alapszabálya szerint célja volt „a főváros I. kerületében, az Alagút utca és a Krisztina-tér sarkán fekvő 541.542/b.4. helyrajzi számú telket megszerezni, e telken casinói és vendéglői helyiséggel oly házat építeni és fenntartani, mely jellegénél fogva a városrész társadalmi életének mintegy központja legyen”.²¹ A társaság hét alapítója közül öten a Budai Polgári Casinónak is alapító tagjai

¹⁹ A Budapest-krisztinavárosi Casino-épület Részvénytársaság iratai. BFL Cg 2457. okm. 258. (A Fővárosi Casino-épület Részvénytársaság igazgatóságának beszámolója 1906. március 29-i közgyűléshez)

²⁰ Vö. a Hausmann Alajos által mondottakkal: „... és egyáltalán nem is alakult volna meg, ha a Casinó annak idején elég erős lett volna arra, hogy magának állandó és biztos otthont teremtsen...” BFL Cg 2457. okm. 258. (A Budapest-Krisztinavárosi Casino Épület-Rt. 1912. február 5-én tartott rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve)

²¹ *Budapest-krisztinavárosi Casino-épület Részvénytársaság alapszabályai*. Budapest, 1892. 3.

voltak, és ugyanennyien a kaszinó vezetőségében is szerepet vállaltak: Rupp Imre miniszteri tanácsos, aki a kaszinó 1886-os megalakulása óta az elnöki tiszteletet töltötte be, Peringer Ferenc vendéglős, a kaszinó alelnöke; Hausdorfer József pénzügyi tanácsos, aki ebben az évben lépett az alelnöki posztra; Garancsy Mihály miniszteri titkár, a kaszinó főtitkára és Schumy Rezső építőmester, aki a kaszinó igazgatója volt. Részt vett még az egyesület megalapításában Ország Sándor nyugalmazott miniszteri tanácsos is, de nem viselt benne tisztséget, ahogyan Mezei Sándor ügyvéd sem tartozott a kaszinó alapítói, illetve tisztségviselői közé.

Az alapítók közül Peringer és Garancsy kivételével mindegyikőjüket beválasztották a megalakult részvénytársaság igazgatóságába. A testületet Hausmann Alajos építész, műegyetemi tanár és Kertscher István mérnök egészítette ki hét tagúvá. Az utóbbi 1898-tól a kaszinó igazgatója is volt. Rupp és Mezei kivételével mindenki az első kerületben lakott. A testületet három évre választották, tehát az vezényelte le az építkezést.

A felügyelőbizottságba három kaszinóalapító került be, Demmel Károly könyvvezető, Jankovics József mészáros és Krantz Ede kereskedő. Rajtuk kívül Adamofsky Péter kereskedő és Mértay Benedek háztulajdonos lettek még tagok. Adamovskyn kívül mindenki az első kerületben lakott.

Az alapító közgyűlésen Rupp Imrét választották elnöknek, ezzel a kaszinó és az épület között teljessé vált a szervezeti összefonódás. A hatszáz darab 100 forintos részvényből keletkezett alaptőkét az Egyesült Budapest-fővárosi Takarékpénztárban helyezték el. Hetvenhárom magán- és jogi személy jegyezte a kibocsátott értékpapírokat, 38 százalékuk tíz vagy annál több részvényt vásárolt. A legnagyobb részvényes Rupp Imre elnök volt ötven értékpapírral, hasonló mennyiséget vásárolt a társaság folyószámláját vezető Egyesült Budapest-fővárosi Takarékpénztár is. Negyven részvénye volt Ország Sándor igazgatósági tagnak és Weisenbacher Endre magánzónak is. A Budai Hegypálya Társulat 30 részvényrel, valamint a Budapesti Alagút Társulat ugyanekkora hányaddal rendelkezett. Luzenbacher Pál magánzó és Haasz Antal sütőmester 25, illetve 20 részvényt vásárolt meg az alakuló részvénytársaságból. Az alapításban részt vállaló Peringer Ferencnek 16 részvénye volt. A tíz részvényt birtoklók többsége az első kerületben lakott, főként állami alkalmazottak, magánzók és értelmiségiek voltak. A visszaemlékezések szerint a részvényesek nagy része a kaszinótagokból került ki.²² A megállapítást sajnos nem tudtam tesztelni, mert az egyesületnek nem maradtak fenn erre az időszakra vonatkozó dokumentumai.²³

A megalakulástól az építkezés befejezéséig három közgyűlés résztvevőit lett volna érdekes vizsgálni, de az 1893-as adatok nem álltak rendelkezésemre, így az 1895-ös közgyűlési részvételt is figyelembe vettem. Az első közgyűlésen huszonhatan voltak jelen, 155 szavazattal és 257 részvénnel. 1894-ben tizenkilenc részvényes 236 részvénnel, 1895-ben tizenhét részvényes 177 részvénnel vett részt a közgyűlésen. Általában kis létszámú, állandó közönségű gyűlések voltak ezek. Harminchat különböző személyről van szó, akik közül tizenheten voltak jelen egynél több alkalommal is. Közülük mindössze három nagyrészvényes szerepelt, a Budai Hegypálya Társulat mellett két igazgatósági tag, Ország Sándor és Rupp Imre. Foglalkozásukra nézve öt állami alkalmazott és három-három kereskedő és magánzó alkotta ezt a véleményformáló csoportot, tizenegyen az első kerületben laktak. A társaság fele volt igazgatósági vagy felügyelőbizottsági tag. A fennmaradó nyolc ember

²² *Megemlékezés a Budai Polgári Casino negyvenéves fennállásáról.* Budapest, 1927. 6., valamint *Emlékirat a Budai Polgári Casino 50 éves fennállásának alkalmára.* Budapest, 1937. 9.

²³ *Megemlékezés a Budai Polgári Casino negyvenéves fennállásáról.* Budapest, 1927. 6.; *Emlékirat a Budai Polgári Casino 50 éves fennállásának alkalmára.* Budapest, 1937. 9.

között a már említett hegyháza társulat és a Budai Polgári Casino volt jelen mint intézmény. Ez utóbbi aktivitása érthető, az előbbi pedig nyilvánvalóan viszonylag jelentős részvénytársaságja folytán érdeklődött a társaság belülei iránt.

Az alapszabályban megjelölt telket 20 000 forintért vásárolták. Az építkezés teljes összegét 110 000 forintra tervezték. A befizetett részvénytőke mellett 50 000 forint hitelre volt szükségük, amit az alaptőkéjüket is kezelő és a társaságban jelentős részvénytársaságot birtokló Takarékpénztártól vettek fel. Az 1892. november 4-én kiállított kötelezvény szerint a mindenkire érvényes feltételek mellett, évi öt és fél százalékos kamatra, negyvenöt évre kapták meg a hitelt. Az Egyesült Budapest-fővárosi Takarékpénztár igazgatóságának tagja volt Ország Sándor, aki a részvénytársaságban is hasonló feladatot látott el. Az elsősorban intézményi összefonódást személyi kapcsolatok is kiegészítették ebben az esetben.

Az építkezés 1892 szeptemberében kezdődött, és a következő év augusztusában a nagyobb munkálatok már be is fejeződtek. A díszterem azonban csak novemberben készült el. A székház tervezője id. Francsek Imre,²⁴ kivitelezője Hofhauser Elek volt.

A felépült székházban a kaszinó az első emeleti termeket tíz évre, évi 1500 forintért bérelte azzal a kitételrel, hogy ha az egyesület létszáma négyszáz fölé szökik, akkor felemelik a díjat 2000 forintra. A kibérelt helyiségeket a kaszinónak a saját költségén kellett volna berendeznie, de forráshiány miatt a részvénytársaság hitelezett számukra 2500 forintot. Az igazgatósági beszámoló szerint az 1893-as évben ezenfelül még nyereséget is termeltek, így osztalékot is fizettek, részvényenként 2 forintot.

A ház értéke az 1895-ös mérlegben 109 550 forint volt, mely évente valamelyest csökkent. Az 1903-ban 209 815 koronán mérlegbe vett ház a következő évben 220 000 korona értékben szerepelt, s ez a társaság felszámolásáig változatlan maradt.

Tulajdonképpen a beköltözés pillanatától arra készült a kaszinó, hogy saját tulajdonába vegye az épületet, hiszen 1894-ben már létrehozta egy a házrészvények vásárlására szolgáló alapot, mely a tagok adományaiból gyarapodott. 1912-ben a 600 részvényből már 121 volt a kaszinó tulajdona, ekkor mindkét fél késznek mutatkozott az üzlet lebonyolítására. (Az indoklás szerint a részvényesek felhígtak, vagyis egyre kevesebb volt a kaszinótág részvényes, ezért attól tartottak, hogy a kaszinói érdekek szembekerülnek más részvényesek érdekeivel.) A részvénytársaság 1912. február 5-én tartott rendkívüli közgyűlésén terjesztették be a tranzakció részleteit tartalmazó indítványt. E szerint a kaszinó átvállalta az épületen levő kölcsönt és még 120 000 koronát, vagyis az alaptőke összegét fizette a részvénytársaságnak. A közgyűlésen megjelenő Jankovich János azonban ellenezte a tranzakciót, és fiktív üzletnek nevezte, miközben ő maga is előállt vételi szándékával (150 000 koronát ajánlott fel vételárként). Felszólalása után hosszú vita kerekedett, melynek során az üzlet támogatói úgy érveltek, hogy az adásvétellel tulajdonképpen a részvénytársaság szabályszerű célját valósítják meg: „Most oda fejlődött a helyzet, hogy a Casino maga képes ugyanazt a célt biztosítani, amelyre a részvénytársaság a Casinónak segítségére volt.”²⁵ Végül a közgyűlés elfogadta a benyújtott javaslatot, de Jankovich perre vitte a dolgot, így az épület csak 1916. május elsején került a Budai Polgári Casino tulajdonába. Az egyesület a vételárat és az újabb berendezési tárgyakat a Pesti Hazai Első Takarékpénztártól felvett 164 800 korona törlesztéses kölcsön segítségével tudta kifizetni. (A pénzügyet egyébként

²⁴ Francsek Imre (1864–1920) nevéhez fűződik a kaszinó épülete mellett a városligeti korcsolyacsarnok, az Egyesült Fővárosi Takarékpénztár (Rákóczi út) épülete, a Gellért-szobor környezete és a szentesi evangélikus templom.

²⁵ BFL Cg 2457. okm. 258. (A Budapest-Krisztinavárosi Casino Épület-Rt. 1912. február 5-én tartott rendkívüli közgyűlése)

ugyanekkor költözött az épület földszinti saroküzletébe.) A Budapest-krisztinavárosi Casino-épület Részvénytársaság hivatalosan 1918-ban szűnt meg.

Lipótvárosi Casino-épület Részvénytársaság

A Lipótvárosi Casino 1892-es évről beszámoló évkönyve a helyiségek szűkössége miatt panaszkodott. Az akkor a József tér 1. szám alatt működő kaszinó elnöki beszámolója 1893 januárjában úgy fogalmazott, hogy a közeljövőben fog eldőlni, hogyan tudják megoldani ezt a problémát. Még ez év tavaszán megalakult a Lipótvárosi Casino-épület Részvénytársaság, melynek célja „egy olyan casinoépület felépítése s berendezése, melyben a Lipótvárosi Casino által kibérelt helyiségeken felül egyéb, bérlet útján hasznosítható helyiségek is lennének”.²⁶ A Lipótvárosi Casino jubileumi kiadványának²⁷ tanúsága szerint saját tagjainak áldozatkészsége tette lehetővé, hogy létrejöjjön a kaszinó székházát építő részvénytársaság. A társaság alakuló gyűlésén Lánczy Leót, a kaszinó későbbi alelnökét, akkor választmányi tagját választották meg elnökké. Az igen népes, húsztagú igazgatóság tagjai közül akkor csak Mezei Mór nem volt tagja a kaszinónak (az 1896-os évkönyvben már szerepelt a neve).

Az igazgatóságban a kaszinó elnökén, Falk Miksán kívül az öt kaszinóigazgatóból kettő, Hüttl Tivadar és Stiller Mór is szerepelt. A húsztagú igazgatóság tag többsége azonban nem volt a kaszinó választmányának tagja. Az 1893-ban megválasztott igazgatóságba négy országgyűlési képviselő (Falk Miksa, Feszty Adolf, Lánczy Leó, Mezei Mór) mellett öt kereskedőt (Tschögl Henrik, Hüttl Tivadar, Wielander Ármin, Rust József, Birnbaum Imre), öt gyártulajdonost és igazgatót (Arányi Miksa, Posner Alfréd, Gerő Lajos, Falk Zsigmond, Kramer Samu), öt ügyvédet (Herzl Izidor, Stiller Mór, Bamberger Béla, Sámuel Lázár, Ullmann Sándor) és egy földbirtokost (Keppich Emil) választottak be. Közülük heten nem voltak a kerület lakói.

A későbbiekre vonatkozóan megállapítható, hogy a vállalat elnökségének és felügyelő bizottságának tagjai nagyrészt a kaszinó vezetőségében és választmányában is szerepet vállaltak. Az 1895 és 1900 között szereplő harminchét főből huszonöttről biztosan tudjuk, hogy választmányi tag volt, vagy valamilyen vezető tisztséget bírt a kaszinóban. Szervezetileg tehát, úgy tűnik, egybeolvadt a két intézmény, csupán a gazdálkodásukat választották szét a részvénytársaság megalapításával. Emiatt mosolyt csalhat az arcunkra, amikor az rt. igazgatósági jelentésében a következőket olvassuk: „...az igazgatóság érintkezésbe lépett a lipótvárosi casino igazgatóságával és hosszas tárgyalások után a részvénytársaság és a lipótvárosi casino közt egy tíz évi szerződés kötöttetett.”²⁸

A tíztagú felügyelőbizottságban négyen ügyvédek (Dalnoky Béla, Darvai Fülöp, Matuska István, Kern Tivadar), hárman gyárosok (Linzer Béla, Palotai Rezső, Herz Zsigmond) voltak, egy földbirtokos (Strasser Izidor) és egy-egy orvos és mérnök (Frankel Sándor, Neuschloss Ödön) is kapott helyet, s mindössze ketten nem laktak az V. kerületben. Mindannyian kaszinótagok voltak, Frankel a kaszinó titkára, Darvai az ügyésze, a többi felügyelőbizottsági tag nem szerepelt a kaszinó választmányában.

Az aláírási íveken²⁹ a szép és kényelmes helyiségek mellett a részvénytőke kamatozását is ígérték a jegyzőknek és a kaszinótagoknak. 387 részvényes jegyezte a 300 000 forint

²⁶ *A Lipótvárosi Casino-épület Részvénytársaság alapszabálya*. Budapest, 1896. 2.

²⁷ *Lipótvárosi Casino. Jelentés a Budapest Lipótvárosi Casino 25 éves fennállása alkalmából*. Budapest, 1907. 5.

²⁸ Lipótvárosi Casino-épület Részvénytársaság iratai. BFL CG 2394. OKM 556. (Az 1895. március 10-i közgyűlésen elhangzott igazgatósági beszámoló)

²⁹ BFL CG 2394. OKM 556.

alaptóké, csupán 20 százalékuknak volt tiznél több részvénye. 100 részvényt vásárolt Rust József kereskedő, bár igazgatósági tag is volt, csupán egy közgyűlésen volt jelen. Ötvenet Láczy Leó, Posner Alfréd és Bamberger Béla, mindannyian igazgatósági tagok. Harminc részvénye volt Kern Tivadar ügyvédnek, huszonöt értékpapírt vásárolt Földiák Gyula bankár, Jálics Kálmán és Neuschloss Emil kereskedők, Strasser Izidor földbirtokos és Ulmann Sándor ügyvéd, képviselő. A húsz részvényt birtoklók között csak Kramer Henrik kártyos nem volt tagja a vezetősnek, Dalnoky ügyvéd, Falk Zsigmond, Hüttl Tivadar és Neuschloss Ödön igen. Közülük egyedül Falk volt aktív közgyűlési résztvevő. Tizenöt részvénye volt az igazgatósági tag Arányi Miksa gyógyszerésznek és Herzl Izidor ügyvédnek, valamint Frankl József bankárnak és Mautner Ödön kereskedőnek is.

Az 1894-es közgyűlés iratai nem maradtak fent, ezért itt csak három közgyűlési részvételt tudtam megvizsgálni, melyek a kölcsönfelvétel és az építkezés szempontjából fontosak lehettek. Kilencvenöt, közgyűlésen megjelent személyből csupán tizennyolc főt találtam, akik két vagy három alkalommal is jelen voltak, főleg ötödik kerületiek és tíz vagy annál több részvényt birtoklók. Tizenketten igazgatósági tagként voltak aktívak a közgyűléseken, a fennmaradó hat véleményformáló közül csak egyikük nem rendelkezett tíz részvénnel.

A Zrínyi és a Nádor utca sarkán álló telket már 1893 októberében megvették 256 387 forintért. Már ehhez is szükségük volt hitelre, 1893-ban az Osztrák-Magyar Banktól 95 000 forintot vettek fel ekkor, amit két év alatt vissza is fizettek. Ez év november 18-án a felépítendő színházra nyílt pályázatot írtak ki. A terveket a Budai Polgári Casinóval kapcsolatosan már említett Hauszmann Alajosból, az Országos Kaszinó szintén ezidőtájt épített színházát tervező Cziegler Győzőből és a szintén szakmabeli, kaszinó- és igazgatósági tag Feszty Adolfból álló bizottság bírálta el. A három díjazott pályamű közül Freund Vilmos átdolgozott tervei alapján és az ő művezetésével készült el a színház. A tervpályázatban foglaltak szerint az épületnek alkalmasnak kellett lennie 1000 fő befogadására, létesíteni kellett benne bolthelyiségeket és egy kávézó-étteremet is. Fontos szempont volt továbbá, hogy a helyiségek a „modern technika minden vívmányával”³⁰ legyenek ellátva, például legyen benne »felhúzó gép«, azaz lift is.

Az építkezést 1894 májusában kezdték meg az addig a telken álló épület lebontásával, a palotát 1896-ban nyitották meg. A végszámla szerint 467 175 forintot költöttek, a költségeket az előzetes elképzelések szerint is „az alaptókéből és egy felveendő jelzálogkölcsönből”³¹ kívánták finanszírozni. A „több helyen hosszán folytatott tárgyalások” eredményeként a Pesti Hazai Első Takarékpénztártól 325 000 forint jelzálogkölcsönt vettek fel 4 százalékos záloglevelekben, ötven éves futamidőre, 5,25 százalékos kamatra.³² Ezenfelül „a lakhatási engedély bemutatás után folyósítandó és öt évig kölcsönösen fel nem mondható 75.000 forintnyi folyószámlai hitelt”³³ vettek fel 6 százalékos kamatra.³⁴ Mindkét hitelt fizették folyamatosan, de a cég fennállása alatt nem szabadultak meg azoktól. Erre hivatkozva osztalékot még 1916-ban sem tudtak fizetni. A teljes építkezési és berendezési költség kiegyenlítéséhez azonban még így is hiányzott közel 70 000 forint. Ennek fedezésére kötvényeket bocsátottak ki.

1896 júliusában csak második nekifutásra tudták megtartani a közgyűlést, melyen ugyan majd negyvenen tették le részvényeiket, de mindössze kilencen jelentek meg. Az

³⁰ A Lipótvárosi Casinó-épület Részvénytársaság alapszabálya, 2.

³¹ BFL CG 2394. OKM 556. (A Lipótvárosi Casinó-épület Részvénytársaság aláírási íve)

³² Weinmann Fülöp közjegyző iratai. BFL VII.184. 1895-0103. (Kötelezvény 1895. január 22.)

³³ BFL CG 2394. OKM 556. (Az 1895. márciusi közgyűlésen elhangzott igazgatósági beszámoló)

³⁴ Weinmann Fülöp közjegyző iratai. BFL VII.184. 1895-0104. (Kötelezvény 1895. január 22.)

építkezés végelszámolásának ismertetése után a túlkiadások miatt szükséges újabb források megszerzéséről tanácskoztak. A határozat szerint 750 darab 100 forintos, öt százalékos kamatozó, tizenöt éves lejáratú kölcsönkötvényt fognak kibocsátani. A Lipótvárosi Casino az ennek kapcsán felmerülő kamatok fizetését segítőként évente 3 750 forint segélyt utalt a részvénytársaságnak, valamint „kötelezte magát, hogy a szükséghez képest 45–50 000 forint erejéig fog ilyen kötelezvényeket átvenni.”³⁵ Ez utóbbi vállalás feltétele volt annak, hogy a kaszinó hitelhez jusson. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank a közgyűlési határozatban foglalt feltételek szerint folyósította az egyesületnek a hitelt: „Előleg 50 000 forint 5%-os Casino épületi obligatióra 80% erejéig. Kamat: 1% a bankkamatnál felett, félévi utólagos; az előleg 5 évig nem mondható fel részünkről. Csak azon esetre ha az obligatóriák kamatai és törlesztése csak egyes is fizetetlen maradna.”³⁶ Az rt.-nek tehát újabb pénzüsszegre volt szüksége, de hitelt már nem tudott vagy nem akart felvenni, ezért tulajdonképpen a kaszinó tette meg ezt helyette. Hiszen a kibocsátott 75 000 forintnyi kölcsönkötvényből 50 000 forint értékben vásárolt, mégpedig hitelből, ezenfelül évente segélyezte az rt.-t, hogy az éppen aktuálisan kisorsolt kötvények kamatait fizetni tudja. Sőt a kamatok és a kötvényeket a kaszinó pénztárában kellett teljesítenie az rt.-nek, s ha elmaradása lenne, akkor „a Casino jogosítva lesz [...] az esedékessé vált összeget a fizetendő segélyösszegbe és a házbérbe beszámítani”.³⁷

Míndezért cserébe a kaszinó megkapta a harmadik emeleti lakást is ingyen. A köztük lévő bérleti szerződés egyébként már 1895. november elsejétől életbe lépett. A tíz évre kötött megállapodás szerint a kaszinó a második emeleti helyiségeket és a bál és hangverseny céljaira szolgáló termeket bérelte, az első öt évben 21 000 forintért, a második öt évben 25 000 forintért. (Korábbi helyiségeiért mindössze 4 962 forint bérleti díjat fizettek évente.) Az épület rt. a berendezéshez 40 000 forinttal járult hozzá. A kávéházat és a vendéglő helyiségeit Reisz Gyula bérelte évi 14 000 forintért. Később ezeket a helyiségeket is a kaszinó vette bérbe.

Az épület 1896-tól 723 562 forint értékben került a mérlegbe, 1906-ban már csak 1 400 000 korona értékben szerepel, ami az első világháború végéig nem változott. Történetek próbálkozások arra, hogy az épület részvénytársaság átadja az ingatlant a kaszinónak, de az egyesület nem volt abban a helyzetben, hogy az üzlet létrejöhesse. Az 1913-ban esedékes átalakításokat a kaszinó végeztette az épületen, de az rt. kölcsönéből. 1920-ban viszont a kaszinó fizette a helyreállítást saját forrásaiból. Végül 1931-ben a Laképitő és Ingatlanértékesítő Részvénytársasággal való összeolvadás és alaptőke-emelés (1 275 000 pengőre) konszolidálta valamelyest a Lipótvárosi Casino-épület Részvénytársaság helyzetét. A felszámolást 1937-ben határozták el, melyet 1938 májusában mondott ki a bírósági végzés.

A források alapján a kaszinó és az épület részvénytársaság viszonya kevésbé átlátható. A kaszinó 1935-ös ügyrendjéből azonban egyértelműen úgy látszik, hogy az egyesület felügyelte az épület részvénytársaságot: „A vagyonellenőrző bizottság feladatát képezi a Lipótvárosi Casino Épület Rt. ügyeinek ellenőrzése s ezen rt. igazgatóságának irányítása. Ha a vagyonellenőrző bizottság és a rt. igazgatósága között véleménykülönbség merül fel úgy az ügy az igazgatóság elé terjesztendő és ennek döntése kérendő ki.”³⁸

³⁵ BFL CG 2394. OKM 556. (Az 1896. márciusi közgyűlés jegyzőkönyve)

³⁶ Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Ügyvezető igazgatósági iratok. MOL Z 34. (Zöld könyv)

³⁷ BFL CG 2394. OKM 556. (Az 1896. márciusi közgyűlés jegyzőkönyve)

³⁸ *A budapesti Lipótvárosi Casino alapszabálya, ügyrendje, tagjainak névjegyzéke.* Budapest, 1935. 47.

Budapest-Kőbányai Casino-Épület Részvénytársaság

A négy kaszinó-épület részvénytársaság közül a kőbányai alakult meg a legkésőbb, 1899-ben. A városrész fejlődéséről a századfordulón elismerően nyilatkoztak a statisztikusok, nemcsak a lakosság számát (1890 és 1900 között a kerület népessége közel hetven százalékkal nőtt), hanem külsínét tekintve is: „...építkezési jellege is lassanként mindinkább városivá válik”.³⁹ A kerület történetírója szerint Kőbánya infrastrukturális fejlődése az 1890-es években vett nagyobb lendületet.⁴⁰ Megkezdődött a csatornázás, a főbb utcákat kőburkolattal látták el, a köztereken gázvilágítást szereltek fel. Ekkor épült fel a katolikus, a református templom és a zsinagóga is, valamint az előjáróság új épülete. Ebbe a vonulatba jól illeszkedett a tárgyunk szempontjából legfontosabb alapítás is.

A Budapest-Kőbányai Casino-Épület Részvénytársaság 1899. május 11-én alakult meg. Alapszabálya szerint a „vállalat tárgya: a székes-főváros X. kerületében Kőbányán czélszerű Casinóhelyiség építése, berendezése és fenntartása. Ezen Casinó-helyiség mindig Kőbánya művelt és hazafias polgáraiból alakult társaságnak, elsősorban pedig a most fennálló »X. kerületi Kőbányai kör«-nek adandó bérbe”.⁴¹

A X. kerületi Kőbányai Kör 1889-ben alakult újra a hetvenes évek végén alapított Kőbányai Társaskör utódjaként. Az egyesületen belül először 1890-ben merült föl a saját épület építésének terve, végül 1897 decemberében küldtek újra ki egy bizottságot és tettek javaslatot a megvásárolandó telek és a fedezet ügyében. Jó egy év múlva, az 1899. január 26-i választmányi ülésen jelentették be, hogy megalakulhat egy épület részvénytársaság, mellyel „ily módon el lesz érve a cél, a nélkül, hogy bárki részéről nagyobb mérvű áldozat igénybe vétetné”.⁴² Az ugyanekkor kibocsátott aláírási ív⁴³ szerint nemcsak a kerület életében fontos szerepet játszó társaskör megfelelő helyiséghez juttatása a cél, hanem a kerület szépítése is.

A társaság 120 000 korona alaptőkével alakult meg, melyből ötvenhatezer koronát a végül tizennégyre szaporodott alapító tag jegyzett. Az alapítók Horváth A. János sertéskereskedő, Tolnay Lajos országgyűlési képviselő, Eigel János sertéskereskedő, Dlauchy Guidó magánzó, Grundtl József sertéskereskedő, Burg Ferenc magánzó, Natter Ferenc igazgató, Bálint Sándor igazgató, a kaszinó akkori elnöke,⁴⁴ Örley Lajos téglagyáros, Rauchbauer Károly magánzó, ifj. Rauchbauer Károly sertéskereskedő, dr. Tóth László ügyvéd, Tóth György sertéskereskedő, ifj. Aich Ferenc igazgató voltak. A társaságban tehát a kerület három vezető iparágának illusztris tagjait találhatjuk meg. Az öt sertéskereskedő mellett (Eigel, Grundt, ifj. Rauchbauer, Tóth, Horváth) Örley Lajos téglagyáros és Bálint Sándor téglagyári igazgató képviselte a kerület másik jellegzetes iparágát. A Kőbányán szintén hagyományosnak tekintett söripart ifj. Aich Ferenc képviselte az alapítók között, aki a Kőbányai Malátagyár Rt. igazgatója volt. (Apja a Dreher Sörgyár igazgatója, sógora pedig ifj.

³⁹ Körösy József – Thirring Gusztáv: *Budapest fővárosa az 1901-ik évben. A népleírás és népszámlálás eredményei.* Budapest, 1904–1905. 6.

⁴⁰ Dausz Gyula: *Kőbánya múltja és jelene. A székesfőváros X. kerületének története számos képpel.* Faksimile. (Szerk.: Buzás Kálmán) Budapest, 2000. 145.

⁴¹ Budapest-Kőbányai Casino-épület Részvénytársaság iratai. BFL VII.2.e. Cg. 1908, okm. 927. (A Budapest-Kőbányai Casino-épület Részvénytársaság alapszabályai, 1899. június 17.)

⁴² A Kőbányai Casino választmányának 24-évi jelentése a közgyűléshez, zárószámadással, költségelőiránnyal és a tagok névsorával, 28.

⁴³ Budapest-Kőbányai Casino-épület Részvénytársaság iratai. BFL VII.2.e. Cg. 1908, okm. 927.

⁴⁴ Bálint Sándor 1901. március 14-én lemondott 1898 óta viselt tisztéről, mert azt összeférhetetlennek gondolta az épület rt.-ben betöltött elnöki tisztével.

Haggenmacher Henrik volt.) Natter Ferenc az Első Magyar Részvényserfőzde vezérigazgatójaként a kerület másik sörgyárát képviselte az alapítók között. A társaság nagy része máshol is feltűnt Kőbánya történetében, például a plébániatemplom berendezésére adakozók sorában vagy az iskolaszék elnökei között.⁴⁵

Az alapító tagok közül tizenegy nevét találtam meg a kaszinó hiányosan rendelkezésre álló tagnévsoraiban. Öten tisztséget is viseltek a kaszinóban; Bálint Sándor elnöki tisztéről már a fentiekben volt szó, őt dr. Tóth László követte ebben a tisztségben 1901 és 1910 között, tehát a kettejük vezénylete alatt épült meg a kaszinó végleges otthona. Tóth György és Horváth A. János választmányi tagok, Burg Ferenc titkár volt a kaszinóban a későbbiek során.

Az alapítók legbefolyásosabb elemei között Eigel Jánost, Horváth A. Jánost, Tóth Györgyöt, Bálint Sándort, Örley Lajost, Tolnay Lajost és dr. Tóth Lászlót kell megemlíteni. Ők azok, akik a vizsgált négy közgyűlésből (1899, 1900, 1901, 1902) legalább három esetben a résztvevők között voltak, és tevőlegesen is részt vállaltak az ügyek irányításában. A többiek neve csak egyetlen közgyűlés névsorában olvasható. Aich Ferenc és Grundtl József csak meghatalmazott útján volt egyszer-egyszer jelen, az idősebb Rauchbauer Károly pedig egyetlen vizsgált közgyűlésen sem képviseltette magát.

Az alapítók vállalatuknak megfelelően 40-40 részvényt jegyeztek az épület rt. aláírási ívein. Ezenfelül Bálint Sándor neve még egy íven olvasható 65 részvény jegyzésével. A fennmaradó 64 000 korona jegyzésére a kerület lakosságát hívták fel: „Bizalommal fordulunk tehát hozzátok tisztelt polgártársak, ki ha a kerület érdeke kívánt mindig ismertétek nemes kötelességeket, és kérünk, ne maradjatok távol ezuttal sem a közérdek szolgáltatától, hanem biztosítsátok aláírásotokkal a Budapest-Kőbányai Casinó Épület Részvénytársaság s a általa a X. kerületi Kőbányai Kör új diszes otthonának mielőbbi létrejövetelét.”⁴⁶

A százkilencvenhat részvényaláíró többsége valóban Kőbányán lakott (134 fő). Közel harmaduk (63 fő) kereskedő volt, közülük kilencen sertéskereskedőként nevezték meg magukat. Tizenhat százalékuk (32 fő) magánalkalmazott volt, itt elsősorban a kerület két legnagyobb sörfőzdéjének (a Dreher és a Részvényserfőzde) alkalmazottai tűnnek fel a legnagyobb arányban (hivatalnokok, irodafőnökök, mérnök, serfőző-mester, lovászmester, malátamester). Hozzájuk kapcsolódóan meg kell említeni a kerület gyárainak igazgatóit is, szám szerint hetet. Az alapítókkal kapcsolatban már említettekén kívül Ackermann Bálintot, a Részvényserfőzde kereskedelmi igazgatóját, Dittrich Károlyt, a Magyar Fém- és Lámpaárugyár Rt. igazgatóját, Erber Károly műszaki igazgatót és Pollákovits Zsigmond igazgatót. Kőbánya gazdasági elitjét képviselte még a részvényesek között található tizenkét gyár-, ház- és szállodatulajdonos is.

A részvénytulajdonosok valamivel több, mint negyven százalékáról (84 fő) sikerült kideríteni, hogy a kaszinónak is tagja volt. A kaszinótag részvénytulajdonosok harmada a Kőbányai Kör újjáalakulásától kezdve vett részt az egyesületben.

A részvényesek közel kilencven százaléka tíz vagy annál kevesebb részvényt jegyzett az épület rt.-ben. A kisebbséget alkotó „nagyrészvényesek” (a tizennégy alapító tag 40-40 részvényén kívül) között található a Ganz és társa, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank kőbányai fiókja vagy az Első Magyar Sertéshízló Részvénytársaság. Mellettük elsősorban a tehetősebb kereskedők és néhány gyáros neve olvasható még a jegyzők között.

Az első négy közgyűlésen részvényeket lerakók listáját böngészve megállapítható, hogy egyre kevesebb tagot sikerült aktivizálni egy-egy alkalomra. Míg az alakuló gyűlésen ötven-

⁴⁵ Dausz: *Kőbánya története*, 98., 120.

⁴⁶ BFL VII.2.e. Cg. 1908, okm. 927. (A X. kerületi Kőbányai-Kör aláírási ívei)

négy részvényes jelent meg, a következő évben már csak harmincnégyen, 1901-ben csak huszonhatan tették le papírjaikat. 1902-ben pedig mindössze tizenketten voltak jelen a részvényesek közül. Úgy tűnik, hogy volt egy tizenhét fős csoport, amely a négyből legalább három közgyűlésen megjelent, ebből öten mind a négy alkalommal részt vettek a tanácskozáson. Joggal feltételezhető, hogy elsősorban ezeken az embereken múltott, hogyan is alakulnak a társaság ügyei, közelebből a bennünket érdeklő finanszírozási ügyek. A legaktívabb mag természetesen három alapítóból (Eigel János, Horváth A. János, Örley Lajos), egy felügyelő bizottsági tagból (Kolba Lajos) és az épületben helyiséget bérlő, ezért az ügyek után méltán érdeklődő Fácányi István gyógyszerészből állt.

A Budapest-Kőbányai Casino-Épület Rt. alaptőkéjét a Kőbányai Takarékpénztárban vezetett folyószámlára fizették be a részvényesek. Az 1899. május 11-én tartott alakuló gyűlésen megválasztották az igazgatóságot és a felügyelőbizottságot. Az előbbi öt évre választották, és húsz tagból állt. Az alapítók mellett (14 fő) Dr. Bálint Ernő ügyvéd, Dr. Bereczky Endre orvos, Freyler Gyula posta főfelügyelő, Hindy Kálmán háztulajdonos, Schreier Ármin kereskedő, Szabó Károly tanácsnok foglalt helyet a testületben. A felügyelőbizottságot egy évre választották, de az általam vizsgált időszak alatt egy esetet kivéve mindig meghosszabbították a kisorsolt tagok mandátumát. Így az alapító közgyűlésen Földváry Imre kereskedőt, Kolba Lajos irodafőnököt, Lemberg Alféd építési vállalkozót, Moiret Lajost, a Részvényserfőzde irodafőnökét, Rost Ottó gyárost, Toperczer Péter kerületi elöljárót és Zofáhl Andrást, a Dreher Sörgyár hivatalnokát választották a bizottságba. Később, 1902-ben Toperczert Nagy Aladár, a Részvényserfőzde alkalmazottja váltotta fel.

Az építkezésre kiszemelt telket, Hermann János Belső-Jászberényi út 7. szám alatt található ingatlanát kisebb vita után az igazgatóság a sikeres alaptőke-emelés és kölcsönfelvétel reményében 1899. október elején 76 000 koronáért vásárolta meg. A tervekét Steinhardt Antal⁴⁷ építész készítette el a Casinó-épület rt. számára. A kivitelező valószínűleg Brein Ferenc⁴⁸ építőmester volt. Az előzetes költségvetés szerint az építkezéshez 250 000 koronára volt szükségük (ebben a telek vételára is benne volt már). Az igazgatósági előterjesztés szerint az alaptőkét 150 000 koronára akarták felemelni, de a közgyűlésben csak 240 részvényre való keresletet tartották reálisnak. Végül 240 darab 100 koronás új részvényt bocsátottak ki, így 144 000 korona alaptőkével vágtak neki az építkezésnek. Ehhez még 100 000 korona jelzálogos kölcsön felvételére kértek felhatalmazást. Az 1901. június 28-i közgyűlési beszámoló szerint „a helybeli pénzügyhatárknál előnyösebb feltételeket nyújtó Budapest Székesfővárosi Árvaszéktől 95.000 korona 32 éven át félévi 2960.72 korona előzetes részletekben törlesztendő jelzálogos kölcsönt”⁴⁹ vettek fel. A Fővárosi Árvaszék az 1900. szeptember 21-i ülésén fogadta el az épület rt. kérelmét, és szavazta meg a kölcsönt, azzal a kitételrel, hogy a használatbavételi engedély kiadásáig abból 10 000 koronát visszatart.

⁴⁷ Steinhardt Antal nevéhez fűződik többek között a Lang Adolffal együtt jegyzett budapesti Magyar Színház, a pécsi színház, valamint a szegedi kultúrpalota épületének terve is.

⁴⁸ Erre csak Csernus Lukács Lajos visszaemlékezésében találtam utalást, amit Dausz Gyula Kőbánya történetét leíró munkájának hasonmáskiadásában tettek közzé. Csernus Lukács Lajos: *A puszi kerttől, a kopott báróig. Emlékeim Kőbányáról*. In: Dausz Gyula: *Kőbánya múltja és jelene*, o. n.

⁴⁹ BFL VII.2.e. Cg. 1908, okm. 927. (Igazgatósági jelentés a közgyűléshez, 1901. június 19.)

Sajnos, a Budapesti Árvaszék iratai között nem maradtak fenn az említett évre vonatkozó iratok.⁵⁰ Ugyanakkor egy szintén 1900 őszén kiállított kötelezvényből rekonstruálni lehet a hitel általános jellemzőit. A kötelezvény⁵¹ első pontja szerint az adós 5 százalék kamatot köteles fizetni a törlesztési tervnek megfelelően januárban és júliusban. Ezek után azonban egy pontos összeget is feltüntettek, melyet összesen 64 félév alatt kellett leróniuk az adósoknak. Úgy tűnik, hogy a 63 részlet fix összegű volt, amely azonban a kamat változása esetén valószínűleg módosult. A kötelezvény szövege szerint a 64. részlet a tőke maradványösszegével volt egyenlő. A második pontban állapították meg a késedelmi kamatot, azután pedig az adós kötelezettségeit. A negyedik pontból kiderül, hogy ez esetben felmondható kölcsönről volt szó, hiszen a gyámpénztár, félévi felmondási idővel ugyan, de bármikor visszakövetelhetette a tőketartozást az esedékes kamattal együtt. Cserébe az adós is bármikor felmondhatta a kölcsönszerződést a fenti feltételek mellett.

Vajon miért a gyámpénztári kölcsönt választották az épület részvénytársaság illetékesei, és miben álltak a közgyűlési beszámolóban említett előnyösebb feltételek? A kérdések megválaszolásában elsőként a személyi összefonódásra terelődött a gyanú, de az árvaszéki tagok névsorában semmilyen egyezést sem találtam az épület részvénytársaság részvényeseivel vagy a vezetőséggel kapcsolatban. Azután a kamat mértékét vizsgáltam. Az árvaszéki kölcsönök kamatát a közgyűlés határozta meg. Ahogyan a fentiekben olvasható, a Budapest-Kőbányai Casinó-Épület Rt. 5 százalékos kamatra vette fel az említett jelzálogkölcsönt. Az aktuális banki jelzálogkamatok mértéke 5 és 5,65 százalék között mozgott 40–48 éves futamidő mellett. Amennyire tehát megállapítható, valóban jobb feltételek (alacsonyabb kamat, rövidebb futamidő) mellett jutottak hitelhez a tradicionális hitelforrások egyik legrégebbi intézményétől, az árvaszéktől.

Az épület rt. 1901-ben közzétett mérlegében már szerepel az említett kölcsönösszeg, és a részvénytársaság fennállása során végigkövethető a tőketartozás mértéke. Utolsó mérlege szerint 1923 végén még 51 484 koronával tartoztak az árvaszéknek.

Az építkezés 1900 júniusában kezdődött meg, és a következő, 1901. június 28-án tartott tanácskozáson már annak befejezéséről számolt be az igazgatóság.

Az épület részvénytársaság és az akkor már Budapest-Kőbányai Casinóra keresztelt⁵² egyesület közötti szerződést 1900 augusztusában kötötték meg. Az egyesület a helyiségek (és a külön hangsúlyozott díszterem) használatáért cserébe hat évre minden jövedelmét („az összes tagsági és beíratási díjait valamint összes kaszinói néven nevezendő jövedelmét”⁵³) az épület rt-re ruházta (az adományok és örökségek kivételével). A földszinten épülő három Jászberényi úti üzlethelyiséget és az első emeleti lakást bérbe adták. Az épülő vendéglő és kávéház termeiről akkor még nem állapodtak meg senkivel.

Az 1901. június 28-án tartott közgyűléshez intézett igazgatósági jelentés szerint az építkezés végleges költsége 284 605 koronára rúgott. Miközben, idézzük vissza, volt 144 000 korona alaptőkékjük és 95 000 korona kölcsönük, azaz összesen 239 000 koronájuk. Ráadásul a belső berendezésre 16 341 koronát költöttek, melyből 6 000 koronát a kaszinó adott

⁵⁰ A Gyámpénztári iratok erre az időszakra nézve teljesen hiányoznak. Árvaszéki ülési jegyzőkönyvek vannak ugyan, ahogyan az a Fővárosi Casino Épület Rt. esetében látható volt, de az itt szükséges 1900-as jegyzőkönyv nincs a Fővárosi Levéltár birtokában.

⁵¹ Árvaszéki ügyviteli iratok. BFL IV. 1410.b. (Kötelezvény Güttinger József háztulajdonos részére)

⁵² 1900 márciusában dr. Gábor Ignác egyesületi tag az alapszabály-módosítás folytán kezdeményezte a névváltoztatást, arra hivatkozva, hogy az épület részvénytársaságot is ilyen néven jegyezték be.

⁵³ BFL Cg. 1908, okm. 927. (Az 1900. június 29-én tartott közgyűléshez intézett igazgatósági beszámoló)

kölcsön az épület részvénytársaságnak. Összességében tehát körülbelül 55 341 korona mínuszban voltak, az 1901-es mérlegben egészen pontosan 54 781 korona adósság szerepel.

Így hát újabb kölcsön felvételére volt szükségük. Ezúttal „az építkezési többlet költség, valamint a belső berendezési költség fedezése céljából pedig a Pesti Magyar Kereskedelmi bank 40 000 korona függő kölcsönt szavazott meg, mely kölcsön felvétel jóváhagyását” kérte a vezetés.⁵⁴ Valószínűsíthetően az épület már nem volt tovább terhelhető, ezért kellett ezúttal a jelzáloghitel helyett a hitelezés más formájához folyamodniuk. De vajon miért épp ezt a bankot választották? Talán szerepet játszott a választásban, hogy a bank kőbányai fiókja tíz részvényt vásárolt az épület rt.-ben, s a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank felügyelőbizottságában ebben az időben helyet foglalt az épület rt. részvényesei közül ikvai Pfeiffer Mátyás nagybirtokos, aki négy részvényt birtokolt (egyébként a kaszinónak valószínűleg nem volt a tagja). Az említett kölcsönösszeg az 1902-es mérlegben látható először, azt a kimutatások szerint egészen 1910-ig nem törlesztették. 1914-ben egy utolsó 7 500 koronás részlettel egyenlítették ki tartozásukat.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Banktól felvett hitellel egyidőben az épület részvénytársaság mérlegében a teher oldalon megjelent egy másik, a Kőbányai Takarékpénztártól felvett 8 055 koronányi hitelösszeg. Mint ahogy fent említettem, a társaság kezdetektől fogva ebben a helyi pénzügyintézetben vezette a folyószámláját. Az 1893-ban 500 000 korona alaptőkével alakult bank alelnökei (ifj. Rauchbauer Károly és Kanidaky János), a hat igazgatósági tagból négy (Dlauchy Guidó, Horváth A. János, Politzer József és Todorescu Pál), az öt felügyelőbizottsági tagból kettő (Kovács Mátyás, Schönfeld Gusztáv) az épület részvénytársaságnak is részvényese volt. Érdekes, hogy erre a kölcsönre vonatkozóan nincs nyoma annak, hogy az előzőkhez hasonlóan felhatalmazást kértek volna a felvétel előtt. Az 1902-es igazgatósági beszámoló szerint az előző évben felgyülemlett 54 781 koronás adósság kiegyenlítésére szolgált ez az összeg is a fenti 40 000 koronás hitellel együtt: „...nyílt adósságunk kiegyenlítésére a Pesti Magyar Kereskedelmi Banktól és a Kőbányai Takarékpénztár rt-től vettünk fel kamatköteles kölcsönt.”⁵⁵

A hitel összegét az magyarázhatja, hogy a két kölcsönön kívül az előző évi tiszta nyereséget, egészen pontosan 6 887 koronát is a tartozások kiegyenlítésére kívánták fordítani, ezért csak 48 000 korona hitelre volt szükségük a hitelezők kielégítéséhez. A kimutatások szerint ezt a kölcsönt azonnal törleszteni kezdték, 1908-ra ettől a tartozástól megszabadultak.

A Budapest-Kőbányai Casino-Épület Rt. huszonöt évig állt fenn. 1924 februárjában indítványozták a Kőbányai Takarékpénztár elővételi jogának bejegyzését, majd áprilisban létre is jött az adásvétel. Ezzel a részvénytársaság megszűnt, az épületet továbbra is a kaszinó használta.

*

A bemutatott beruházások nagysága nem volt független az adott egyesület taglétszámától és a kaszinó presztízsétől. Az építkezés végszámlája a Lipótvárosban 465 157 forint, az Andrássy úton felépített színház esetében 254 825 forint, a Krisztinavárosban 110 000 forint volt, Kőbányán 284 605 koronáért (vagyis körülbelül 142 000 forintért) építettek színházat. A beruházáshoz szükséges anyagi eszközöket egyrészt a részvénytőkéből, másrészt hi-

⁵⁴ BFL Cg. 1908, okm. 927. (Az 1901. június 19-én tartott közgyűléshez intézett igazgatósági beszámoló)

⁵⁵ BFL Cg. 1908, okm. 927. (Az 1902. júniusában tartott közgyűléshez intézett igazgatósági beszámoló)

telből fedezték. A két komponens aránya esetenként eltérő volt. A Terézvárosban ugyanakkora részvénytőkéből fele akkora beruházást engedtek meg maguknak, mint a Lipótvárosban. Az előbbi esetben egészen minimális hitellel egészítették ki a részvénytőkét. A Fővárosi Casino-Épület Részvénytársaság a négy közül a második legnagyobb értékű ingatlant építette fel, de nem tudta sikerre vinni vállalkozását, hogy egy értékes ingatlanhoz juttassa „anyaegyesületét”. S ebben az első és legfontosabb tényező az volt, hogy a Terézvárosi Casino nem nőtt fel a feladathoz. Nem tudott annyi tőkét gyűjteni, olyan tagságot toborozni, amely képes lett volna az ingatlant megvenni. S mivel nem találtak jobb megoldást, értékesítették a székházat, a kaszinó pedig új otthon után nézett. A kudarcban fontos szerepe lehetett annak is, hogy túl korán vágtak bele a vállalkozásba. A kaszinó, illetve elődje, a VI. és VII. kerületi Kőr 1884-ben alakult, és ugyanebben az évben hozták létre az építő részvénytársaságot is. Ha elfogadjuk azt az álláspontot, mely szerint minden egyesület életében a természetes fejlődés eredményeképpen következik el az a pillanat, amikor kellően megerősödve bele tud vágni egy ilyen beruházásba, akkor azt is beláthatjuk, hogy ebben az esetben ennek még nem volt itt az ideje.

A Lipótvárosban a rendelkezésükre álló összeget messze meghaladó mennyiségű pénzt kellett hitelként felvenniük, hogy az elképzeléseiknek megfelelő ingatlant építhessenek fel. Itt valósult meg a kerület vezető szerepénél és az egyesület, illetve a tagság anyagi viszonyainál fogva a négy közül a legjelentősebb beruházás. A kaszinó és a részvénytársaság összefonódása és egymásra utaltsága nemcsak a tisztikari tagok azonosságában mutatható ki, hanem a két társaság közötti viszonyban is. Véleményem szerint a Lipótvárosi Casino és a Lipótvárosi Casino-épület Részvénytársaság szigorú üzleti viszonyban állt egymással, ami azt is jelentette, hogy mindig a legjobb pénzügyi megoldásra törekedtek. Kölcsönöztek egymásnak és kölcsönt vettek fel egymás helyett, ha így kívánta a helyzet. Kettejük viszonyában azonban mindig a kaszinó kezében volt az irányítás, talán ennek köszönhető, hogy túl is élte társát.

A Krisztinavárosban és Kőbányán az alaptőkével közel azonos mennyiségű hitelt vettek fel. Ezekben az esetekben nagyon átgondolt és gondosan megtervezett megoldásokkal és lebonyolítással találkoztunk. A Krisztinavárosban a felek már a kezdetektől arra törekedtek, hogy átadják, illetve átvehessék az ingatlant. A tartalékalap létesítése és a folyamatos részvényvásárlás is erre utalnak. Végeredményben egy teljesen tiszta, bár nem piaci vétel eredményeként került át a ház a Budai Polgári Casino tulajdonába. Az egyesület megerősödésével párhuzamosan az épület a részvénytársaság segítő kezére már nem volt szükség. A kaszinó nemcsak a fenntartási és üzemeltetési költségeket, de a tranzakcióhoz szükséges hitel részleteit is ki tudta gazdálkodni. Kőbányán a kaszinó és a Budapest-Kőbányai Casino-épület Részvénytársaság sajátos bérleti viszonyban állt egymással. A bérleti szerződés értelmében a kaszinó minden jövedelme a részvénytársaságot illette meg, így az egyesületnek nem voltak saját bevételei, csupán a neki juttatott adományok felett rendelkezhetett. Végül az épület-részvénytársasággal személyileg is összefonódó Kőbányai Takarékpénztár vásárolta meg az ingatlant, s a továbbiakban velük állt bérleti viszonyban a kaszinó.

A fentiekben bemutatott építkezések nem voltak egymástól elszigetelt jelenségek. Reflektáltak egymásra, erre utal az is, hogy Komor Marcell a Lipótvárosi Casino székházáról szóló cikkében a felépítendő táncterem nagyságát a VI. és VII. kerületi körével hasonlította össze.⁵⁶ S nem utolsósorban a részvényesek között fellelhető összefonódások is a kapcsolat lehetőségét példázzák. A már említett Falk Zsigmondon kívül Medl István, a Fővárosi

⁵⁶ Komor Marcell: *A budapesti lipótvárosi kaszinó pályatervei*. Építő Ipar, 1894. május 2. 216.

Casino-Épület Rt. elnöke a krisztinavárosi részvénytársaságban is szerzett részvényeket. Rajtuk kívül még említhetjük Grundt József sertéskereskedőt, aki a Budapest-Kőbányai Casino-épület Részvénytársaságban negyven, a Fővárosi Casino-Épület Rt-ben tíz részvényt vásárolt. Vagy Neuschloss Emilt, aki a Lipótvárosi Casino-épület Részvénytársaságban huszonöt, a fővárosiban pedig tíz részvényt birtokolt. Ezek az egyezések azonban már egy más léptékű és egészen máshova fókuszáló vizsgálatot igényelnek majd.

GABRIELLA EÖRY

Casinos, Joint-Stock Companies and Credits

The paper examines the investment strategies of casinos through presenting examples of corporate headquarters construction projects. It describes four cases in which the casinos founded a separate joint-stock company (abbreviated in Hungarian by the letters Rt.) to manage and complete the task.

The Fővárosi Casino Épület Rt. [Capital City Casino Building Corp.] was founded on 22 April, 1884 in order to provide premises to the society then referred to as the VI-VII. Kerületi Kör [District VI-VII Circle] and later called Terézvárosi Casino. Completed in the fall of 1885, the building was designed by Gusztáv Petsbacher. Despite personal ties with the Hungarian National Central Savings Bank, the 90,000 forint credit required to cover the costs of the construction was provided by the Budapest Capital City Guardian Bank.

Budapest-Krisztinavárosi Casino-épület Rt. [Budapest-Krisztinaváros Casino Building Corp.] was founded in 1892 by members of the Budai Polgári Casino [Buda Civil Casino]. They obtained a credit of 50,000 forints from Unified Budapest-Capital Savings Bank, which was a large shareholder in the company and had been handling its equity capital as well. The building designed by Imre Francsek was completed in 1893.

Lipótvárosi Casino-épület Rt. [Lipótváros Casino Building Corp.] was founded in 1893 also as a casino initiative. There were both personal and institutional ties between the joint-stock company and the Lipótvárosi Casino. In this case they needed to obtain credit even for purchasing the land. This was the largest of the four constructions, and required three more lines of credit. Two of these were provided by the Pest First National Savings Bank, while one by the members themselves in the form of bonds. The building designed by Vilmos Freund was opened in 1896.

Budapest-Kőbányai Casino-Épület Rt. [Budapest-Kőbánya Casino Building Corp.] was founded on May 11, 1899 with the aim of constructing an appropriate main office building for the X. kerületi Kőbányai Kör [Tenth District Kőbánya Circle], later renamed Budapest-Kőbányai Casino. The building designed by Antal Steinhardt was completed in 1901. Credit was applied for three times. The largest sum was provided by Capital City Guardian Bank, and then they obtained further credits from the Pest Hungarian Commercial Bank and Kőbánya Savings Bank.